

досвід переживання внутрішнього зламу й суспільного усамітнення, зумів протистояти драмі. Його твори – це повернення (чи, скоріше, відновлення) справжнього духу Т. Шевченка в добу тоталітаризму і спроба взяти на озброєння потужний смисловий та естетичний досвід класика у протистоянні з нищенням людського в людині.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вешелені О. «Монолітний дуалізм» фаустівської людини ХХ століття в художній інтерпретації Івана Світличного / О. Вешелені // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 29. Ч. 2. – К. : Твім інтер, 2010. – С. 429–435.
2. Гете Й. В. Вибране / Й. В. Гете. – К. : Грамота, 2005. – 528 с.
3. Добрянська І. Творчість Івана Світличного в українській літературі кінця 50-х-70-х років ХХ століття : [моногр.] / І. Добрянська. – Тернопіль : Астон, 2009. – 184 с.
4. Світличний І. Ґратовані сонети / І. Світличний. – Мюнхен : Сучасність, 1977. – 115 с.
5. Світличний І. Серце для куль і для рим / І. Світличний. – К. : Радянський письменник, 1990. – 581 с.
6. Світличний І. У мене – тільки слово / І. Світличний; упор. та примітки Л. Світличної і Н. Світличної. – Харків : Фоліо, 1994. – 432 с.
7. Секо Я. Проблеми національної ідентичності в творчості українських шістдесятників / Я. Секо // Україна-Світ-Європа : міжнародний збірник наукових праць. – Тернопіль, 2010. – Вип. 4. – С. 110–118.
8. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко ; [редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) та ін.]. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – К. : Наукова думка, 2003. – 784 с.

Summary

Oleksandr Vesheleni

Shevchenko–Svitlychnyi: Poetic Dialogue

The author of the article analyses peculiarities of poetic transformation of T. Shevchenko's artistic world in the poems of Ivan Svitlychnyi. Quotations and allusions of Shevchenko in the «Lattice Sonnets» and literary studies of the heritage of T. Shevchenko are described as a sign of the inner world and the intellectual discourse of an enslaved dissident artist, who maintains an ongoing dialogue with his predecessor.

Key words: T. Shevchenko, I. Svitlychnyi, sonnet, intertextuality, allusion, boundary situation.

УДК 821.161.2–13.09 Шевченко Т.Г. (045)

АЛЛА ВІННІЧУК,

кандидат філологічних наук

(м.Вінниця)

Художня інтерпретація Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка

У статті на матеріалі поеми «Гайдамаки» Тараса Шевченка простежено історичну та художню правду про гайдамацьке повстання 1768 року, що ввійшло в історію України під назвою Коліївщина. Охарактеризовано образну систему твору. Закцентовано увагу на художньому домислі та вимислі письменника.

Ключові слова: поема, історична правда, художня правда, домисел, вимисел, образ, символ, композиція, сюжет.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з найдраматичніших сторінок української минувшини є селянське повстання 1768 р., що ввійшло в історію України під назвою Коліївщина та мало на меті звільнити селян від жорстокого польського кріпосництва, здобути національну волю і, що важливо, домогтися утворення «козацької держави» – Гетьманщини. Тому Коліївщина – це вияв державницького устремління українського народу. Відомий історик діаспори П. Мірчук зазначав: «Дейно-політичне обличчя Гайдамаччини проявилось найвиразніше в повстанні 1768 р. Це завдяки тому, що воно від самого початку було ведене під одним, центральним проводом, який швидко оформився як уряд відновленої української держави» [5, с.75]. Саме у вирі Коліївщини – апофеозу гайдамацьких рухів – було проголошено відновлення Гетьманщини з гетьманом Максимом Залізняком на чолі. Івана Гонту всенародно обрали уманським полковником; на Уманщині запровадили козацький лад, поділивши її на сотні. Поразку спричинило втручання росіян. Запрошені російським полковником Гур'євим на бенкет, гайдамацькі керманічі прийшли, не підозрюючи підступу, та були заарештовані, а московити тим

часом громили табір повстанців. Спійманих гайдамаків польські й російські «достойники» піддали жорстоким тортурам у Сербях, Кодні та Києві. За словами П. Мірчука, розправи над гайдамаками є «...назавжди переконливим доказом звірської жорстокості й кровожадності тодішнього польського суспільства...» [5, с.299].

Історична правда про гайдамацьке повстання формувалася довго і важко. Польські історики всуціль перекручували факти, намагаючись показати українських селян, які стали на боротьбу за волю і національну гідність, як «кровожадних коліїв», грабіжників, злодіїв, а Коліївщину кваліфікували не інакше як «уманську різню», «п'яму» в українській історії. Подібна позиція була характерна і для російських «дожовтневих» істориків. У радянський час гайдамацьке повстання трактувалося як таке, що було викликане виключно соціальними, «класовими» причинами. І тільки зрідка міг майнути вислів, що чинником повстання був не тільки соціальний, а й національний гніт.

Формування цілей статті... Мета цієї публікації – на конкретних прикладах проілюструвати художню інтерпретацію Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу... Своє бачення подій Коліївщини висловлювали письменники, зокрема, Тарас Шевченко, який 1841 р. написав найбільший свій поетичний твір «Гайдамаки».

Задум написати широке епічне полотно про Коліївщину виник ще 1839 р., невдовзі після викуплення з кріпацтва; розділ «Галайда» з них був надрукований 1841 р. в Гребінчиній «Ластівці», а наприкінці того ж року цензор П. Корсаков, зробивши багато вилучень, нарешті дозволив немало покалічений текст до друку.

Готуючись до втілення ідеї, поет намагався згадати та прочитати все, що стосувалося Коліївщини. Автор ґрунтовної монографії про «Гайдамаків» М. Гнатюк зазначав: «У процесі роботи над поемою Т. Шевченко знайомився з працями тодішніх російських і польських істориків» [2, с.143]. Цілком ймовірно, що поет читав у рукописі «Сказание о Колиивщине» М. Максимовича. Знайомлячись із цією працею, митець не міг не звернути увагу на список опрацьованої автором при написанні книги літератури, а в зв'язку з цим, очевидно, і перечитати її. Серед зазначених джерел: а) народні пісні і перекази, розповіді старих людей; б) «Історія про Унію» М. Бантиш-Каменського (1805); в) рукописні мемуарні матеріали, написані В. Кребс, П. Младановичем; г) виписки справ Кодненського костюлу; д) повість М. Грабовського «Коліївщина і степи» та ін. Також Т. Шевченко був знайомий з «Историей Новой Сечи или последнего Коша Запорожского» А. Скальковського, про що свідчить його реакція на працю у вірші «Холодний яр»:

Гайдамаки не воины –

Разбойники, воры.

Пятно в нашей истории...

Брешиш, людоморе! [7, с.296].

Сам же Т. Шевченко звернення до теми Коліївщини пояснював спогадами з дитинства, насамперед розповідями діда Івана. Він навіть говорив, що не читав нічого з історичних розвідок про гайдамаччину.

Поему «Гайдамаки» схвально зустріли українські митці. «Ну, вже так що порадували Ви нас своїми «Гайдамаками!» – писав Т. Шевченкові у листі від 29 квітня 1842 року Г. Квітка-Основ'яненко. – Як кажу: читаеш та й облизуєшся. Якраз к Великодню прислали Ви свою нам писанку... Як такого добра не хвалити?» [5, с.24].

У творі чітко простежуємо дві сюжетні лінії: визвольної боротьби, тобто концептуально-історична сюжетна лінія, та історично-художня лінія – життя Яреми Галайди.

Центральна сюжетна лінія охоплює в часовому художньому просторі півроку, тоді як Коліївщина тривала всього місяць. Т. Шевченко вводить образи керівників народного повстання – Максима Залізняка та Івана Гонту.

Як свідчать історичні джерела, Максим Залізняк був родом з містечка Медведівки на Чигиринщині. Ще підлітком опинився на Запорожжі, де пробув чотирнадцять років. У тридцять років став послушником спочатку Жаботинського, а потім Мотронинського монастирів. Причини переходу в табір повсталих не встановлені. Очолив визвольну боротьбу, обравши для табору повсталих місцевість, яка називалась Холодний Яр. Максим Залізняк намагався створити військо за зразком козацького, а його виважена політика породила в народі віру, що козацчина повертається, що є можливість відновити соборну вільну Україну.

Стосовно прототипу образу Івана Гонти, то в поемі мають місце певні неточності та авторський художній домисел.

Іван Гонта був вільним селянином з села Росішок, яке належало польським магнатам Потоцьким. Він служив надвірним козаком, а потім став керувати сотнею, і, як зазначає історик

Д. Дорошенко, «... за свою службу дістав від Потоцьких два села (Орадівку й Росішки), які давали йому великий як на той час дохід. Він став ніби зовсім шляхтичем, зв'язаним своїми службовими й економічними інтересами з шляхетською верствою» [3, с.258].

У травні 1768 року гайдамацький загін під проводом Максима Залізняка та сотня надвірних козаків на чолі з Іваном Гонтою об'єдналися, підступили до Умані і здобули його штурмом. «Тридцять годин одбивалася шляхта, але нарешті не встояла проти величезної сили гайдамаків, і вони увійшли в город...» – описує відомий історик М. Аркас [1, с.316]. «Уманська різанина» відповідає картинам Т. Шевченка. Безсумнівно, поет зображував побоїще й бенкет інтуїтивно, але його інтуїція виявилась досить пророчною:

*...Серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи... [7, с.108].*

Виписуючи образ Івана Гонти, Т. Шевченко вводить в поему сцену його розправи над власними синами:

*Мої діти – католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різати католика [7, с.124].*

Історичні факти свідчать, що вбивство І. Гонтою дітей, взагалі було неможливе з кількох причин: у сім'ях з різним віросповіданням дочки унаслідували віру матері, сини – батька; окрім того, в І. Гонти, на час повстання, був один вже дорослий та одружений син.

Гонта у Т. Шевченка – це найтрагічніший образ патріота, який вбиває своїх дітей заради майбутнього України. У творі зворушливо передано картини похорону дітей. Битий горем, він поніс у поле два трупи, викопав «свяченим» яму, поклав їх туди, накрив очі китайкою і тяжко заплакав. Повернувшись до повстанців, Гонта ще з більшим завзяттям карає ворогів за Україну, за дітей, за своє нещастя.

Найяскравішим представником повсталого народу у поемі виступає Ярема Галайда. Це не історичний, а узагальнений образ рядового гайдамаки, учасника Коліївщини. За допомогою образу Яреми поет розкриває причини участі в повстанні широких народних верств. З цього погляду характерна сцена зустрічі й розмови Залізняка з Яремою. З'ясовується, що у повстанця навіть прізвища немає. Щоб записати в реєстр, Залізняк пропонує назвати його то Голим, то Бідою і, нарешті, зупиняється на прізвищі Галайда (рос. Бродяга).

Показ особистого життя Яреми органічно зливається з головною сюжетною лінією поеми – боротьбою всього народу. Уже початок розділу «Галайда» свідчить про те, якою була доля наймита. Розправити крила, по-новому подивитися на світ, відчутти себе господарем становища Ярема зміг тільки під час повстання, де розкрилися його нові риси Яреми: героїзм, відданість народові. Особиста кривда (вбивство титара і викрадення Оксани) посилює ненависть повстанця до ворогів, додає завзяття у боротьбі. Йому вдається врятувати Оксану, відвезти її в Лебедин. Там він і одружується з нею, але залишає дружину і поспішає до гайдамаків, чим підкреслює відданість боротьбі проти ворога.

Образ Яреми становить певний етап у поезії Т. Шевченка. Якщо раніше подібні персонажі (сироти) тільки страждали, терпіли, виливали свою журбу, то Ярема знаходить свою долю в таборі повстанців, піднімається на боротьбу проти гнобителів. У поемі виведено образ кобзаря Волоха – співця який виражає погляди і прагнення народу. Репертуар його дуже широкий. У своїх піснях Волох прославляє боротьбу, яку вів народ у минулому проти турків і татар, польської шляхти. Його пісні звернені не лише у минуле. Він оспівує і сучасну йому боротьбу, учасником якої є і сам. З'явившись у поемі за кілька годин до початку повстання, кобзар супроводить гайдамаків у боях, співає їм пісні, надихаючи на подвиги. Образом кобзаря Шевченко підкреслює зв'язок поезії з життям і боротьбою народу, велику силу пісні, здатної запалити на подвиг.

Образ Волоха реалістичний, взятий із дійсності. Участь народних співців у повстанні 1768 р., котрі виконували роль натхненників, підтверджуються історичними даними. Волох із «Гайдамаків» був типовий для того часу.

У поемі «Гайдамаки» відтворено історичні події, тісно пов'язані із Шевченковою сучасністю, про яку безпосередньо йдеться у розділі «Треті півні», де висловлюється незадоволення поета пасивністю народних мас, покорою панам. Прославляючи минуле, Шевченко звертається до сучасників з гирким докором за їх пасивність. З боєм у серці він говорить, що нащадки гайдамаків забули героїчну боротьбу в минулому, не знають навіть, де Гонти могила. Тепер в Україні «кат панує, а їх не згадають». Пасивність широких мас та відсутність будь-якого руху.

Отже, головне завдання поеми – відображення у свідомості читача цілісної образної картини гайдамацького повстання, яка б сприяла вихованню гордості за історичне минуле України, особливо до тих її сторінок, які засвідчують волелюбність народу, його готовність виборювати свою незалежність, відстоювати власну національну гідність.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – К. : Вища школа, 1993. – 414 с.
2. Гнатюк М. Поема Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» / М. Гнатюк. – К. : Художня література, 1963. – 174 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. Дорошенко – К. : Глобус, 1991. – 349 с.
4. Листи до Тараса Шевченка. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 5–33.
5. Мірчук П. Коліївщина: гайдамацьке повстання 1768 року / П. Мірчук – Нью-Йорк, 1973. – 319 с.
6. Смілянська В. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка / В. Смілянська – К. : Вища школа, 2000. – 208 с.
7. Шевченко Т. Кобзар / вступ. ст. О. Гончара ; приміт. Л. Кодацької. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.
8. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків»: (до 170-річчя виходу поеми) / В. Яременко // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 158–179.

Summary
Alla Vinnichuk

Artistic Interpretation of Koliivshchyna in the Poem «Haidamaky» by Taras Shevchenko

Historical and artistic truths about the Haidamaks' rebellion in 1768, known in the history of Ukraine as Koliivshchyna have been traced in the article based on the material of the novel «Haidamaky» by Taras Shevchenko. The system of the characters has been described. The main attention has been paid to the writer's artistic speculation and fiction.

Key words: *novel, historical truth, artistic truth, speculation, fiction, character, symbol, composition, plot.*

УДК 821.161.2–3.09(045)

ОКСАНА КОСТЕНКО,
методист
(г.Хмельницький)

Герой и концепция адресата в прозе
(украинский и осетинский периоды творчества Варвары Чередниченко)

В статье проанализированы жизненный и творческий путь Варвары Чередниченко, в частности, в период, когда писательница проживала в Осетии. Охарактеризованы произведения, написанные на протяжении пребывания Варвары Чередниченко на Украине и за ее пределами. Талантливая писательница, сильная женщина, которую не сломили жизненные трудности и которая продолжала творить в трудные времена. Акцентировано внимание на переводческой деятельности Варвары Чередниченко, в частности, с грузинского языка – рассказ «Кодон» Я.Лисавили, с осетинского языка - рассказ «Охотники» А.Коцбиты и подборку из осетинского фольклора под названием «Абрек с Гуд». Многочисленные исследования Варвары Чередниченко в области литературы, посвященные Тарасу Шевченко и Архиппу Тесленко.

Ключевые слова: *Варвара Чередниченко, переводческая деятельность, творчество, «Осетинские рассказы», Чермен Бегизов, концепция, образ.*

Постановка проблемы в об щем виде... Варвара Ивановна Чередниченко родилась в Киеве 4 (16) декабря 1896 года в семье рабочего-революционера, вынужденного в поисках заработка переехать сначала в Екатеринослав, затем – после событий 1905-го – в Москву. Варвара мечтала постичь достойное образование, едет в Киев, где зарабатывает на жизнь тем, что служит в хозяйственной конторе Александровской больницы, и в 1913 году становится студенткой Фребелевского института – женского педагогического учебного заведения (окончила историко-филологический факультет Высших женских курсов. Перед тем, в Москве, имея за плечами 13 лет, начала печатать рассказы на русском языке в журналах «Копейка», «Думы народные» (1909-1910). В 1912 г. шестнадцатилетняя Варвара публикует в журнале «Днепровские волны» рассказы «Пошутил» [11], «Трофим» [12].